

הרב אברהם סוחובולסקי

קניית פירות שביעית באמצעות כרטיס אשראי

ראשי פרקים:

הצגת הבעיה

א. קדושת שביעית בפירעון הלוואת פירות שביעית

1. הפירות לא בעין בשעת הפירעון

2. הפירות אינם ברשות הקונה

3. אין קשר בין פירות שביעית לבין התשלום

4. כרטיס אשראי לפי שיטות רש"י ותוס'

5. הפירעון לא בעין בשעת ההלוואה

6. הפירות ודמי הפירעון אינם יחד בעין במשך כל זמן ההלוואה

7. מעשה דרבי ינאי דין בעלמא או תקנת עניים

8. פסיקת ההלכה בדמי עבודה זרה ויין נסך, ובפירעון הלוואת פירות

בשביעית

ב. האם הלוואת פירות שביעית מותרת לכתחילה או אסורה

הצגת הבעיה

עסקה באמצעות כרטיס אשראי מתבצעת באופן דלהלן.

המוכר נותן פירות לקונה המשלם באמצעות כרטיס אשראי, חברת האשראי פורעת את התשלום למוכר בתאריך קבוע בחודש, והקונה מתחייב ל"חברת האשראי" את הסכום ששלמה עבורו למוכר. חברת האשראי גובה סכום זה מן הקונה ג"כ בתאריך מסוים בחודש. למעשה המשלם עבור המקח זו "חברת האשראי" ולא מקבל הפירות. החברה משועבדת לפרוע החוב בתאריך קבוע בכל חודש, בין שיש לקונה סכום הקניה ובין שאין לו. במקרה ואין לקונה סכום הקניה, חברת האשראי היא התובעת את הקונה ולא המוכר, שכן המוכר כבר קיבל את דמיו מ"חברת האשראי".

1. מתבאר שהקניה באמצעות כרטיס אשראי הינה למעשה הלוואה. יש הבדל יסודי בין מכירה להלוואה, ב"מכירה" התמורה ניתנת מיד בשעת לקיחת המקח, אך ב"הלוואה" התמורה הפירעון ניתן לאחר זמן. בנידון דידן המוכר מלווה מעותיו (שווי הפירות) ומוכן לקבלם לאחר זמן. אלא שההלוואה נוצרה מתוך לקיחת הפירות מבלי לתת את תמורתם מיד.

2. פריעת החוב אינה מתבצעת ע"י מקבל הפירות, אלא ע"י גורם שלישי — "חברת האשראי".

3. יש לדון בעסקה באמצעות כרטיס אשראי משני היבטים:
 1. האם חלה קדושת "דמי שביעית" על התמורה עבור פירות השביעית שניקנו באמצעות כרטיס אשראי?
 2. האם יש בעסקה זו איסור סחורה בפירות שביעית¹?

א. קדושת שביעית בפירעון הלוואת פירות שביעית

נאמר בגמ' (סוכה מ ע"ב):

"שביעית תופסת את דמיה, שנאמר כי יובל היא קדש תהיה לכם, מה קדש תופס את דמיו ואסור — אף שביעית תופסת את דמיה ואסורה. אי מה קדש תופס דמיו ויוצא לחולין, אף שביעית תופסת את דמיה ויוצאת לחולין — תלמוד לומר תהיה — בהוייתה תהא. הא כיצד? לקח בפירות שביעית בשר — אלו ואלו מתבערין בשביעית..."

מכאן שחלה קדושת שביעית על התמורה של פירות שביעית, וכאמור יש לדון מה הדין כאשר המכירה התבצעה באמצעות כרטיס אשראי.

במסכת עבודה זרה (סב ע"ב) נאמר:

"דבי רבי ינאי **זופי פירי שביעית מעניינים ופרעו להו בשמינית**, אתו אמרו ליה לרבי יוחנן, אמר להו יאות הן עבדין".

רבי ינאי לווה פירות שביעית מעניינים ופרע חובו בשנה שמינית ע"י שהיה מחזיר להם פירות שנה שמינית. באו חכמים לפני רבי יוחנן בטענה לכאורה פירות השמינית שפרע — הם "דמי פירות שביעית", ודינם כפירות שביעית². מ"מ התיר להם רבי יוחנן וקבע שאין בפירעון קדושת שביעית.

אכן יש לברר מהו הגורם להיתר של רבי יוחנן שקבע שאין בפירעון קדושת שביעית. חלקו הפרשנים בדבר ונמצאו שלוש שיטות עיקריות .

1. הפירות לא בעין בשעת הפירעון

רש"י (ד"ה יאות הן עבדין) כתב:

"כיון **דההיא שנתא לא הוו הנך בעין** ולא איחלופי הני בהני לאו חליפין נינהו ולא חיילא קדושת שביעית עלייהו".

1. עי' ע"ז (סב ע"א).
 2. לדעת רש"י (ד"ה זופי וד"ה ופרעי) אסור לאכול את הפירות, שהרי עבר כבר זמן הביעור ולדמי שביעית יש דין ביעור כפירות שביעית. לדעת התוס' (ד"ה זופי) אסור לעשות מפירות אלו מלוגמא או סחורה, והעניינים לא הקפידו על כך.

רש"י מבאר שבשעת הפירעון, ההלוואה מפירות שביעית כבר אינה בעין, ולכן הקדושה שהייתה בפירות לא יכולה להיתפס בפירעון³. לדעת רש"י הדגש הוא שבשעת הפירעון, ההלוואה (פירות שביעית) לא תהיה בעין. והטעם לכך שאין קדושת שביעית נתפסת בפירעון כתב רש"י משום שאין מצב זה "איחלופי הני בהני לאו חליפין ניהו ולא חיילא קדושת שביעית עלייהו"⁴.

2. הפירות אינם ברשות הקונה

בעיקרון, השיטות המובאות בתוס' מסכימות עם רש"י שכאשר בשעת הפירעון הפירות אינם בעין, לא חלה קדושת שביעית על התמורה. הם נחלקו על רש"י בהגדרה מהו "לא בעין".

התוספות (ד"ה יאות) משווה דין דמי שביעית לדין דמי יין נסך, משום שאף בעבודה זרה ויין נסך למדנו שדמיו נאסרים כמוהו ודמי עבודה זרה ויין נסך אסורים בהנאה. כדברי הגמ' (ע"ז נד ע"ב) "אמר קרא והיית חרם כמוהו כל שאתה מוהיה ממנו הרי הוא כמוהו".

הרב רבי אלחנן פסק מתוך המעשה של רבי ינאי שאפילו שהיין נסך בעין לא חל איסור על הפירעון, וז"ל:

"שאם יש ביד ישראל יין נסך ועבודת כוכבים ודברים האסורים ומכרן לעובד כוכבים בהקפה ומכרם העובד כוכבים לאחר קודם שיתן לזה הישראל הדמים שהדמים מותרין בדיעבד ואע"פ שהאיסור עדיין ישנו בעולם".

מתבאר שהרב רבי אלחנן הרחיב את המושג "לא בעין" למקרה שהאיסור נמצא בעולם אך אינו ברשות הקונה. במקרה זה נחשב הדבר שהאיסור "לא בעין" ואין איסור הנאה נתפס בדמים.

נמצאנו למדים שאף בפריעת חוב של פירות שביעית לדעת רבי אלחנן אף כאשר פירות שביעית עדיין בעין בעולם, אך בשעת הפירעון נמצאים ברשות אחרת גם כן נחשב הדבר כ"לא בעין" ואין קדושת שביעית נתפסת בפירעון.

לכאורה היה מקום לומר שכל ההיתר של רבי אלחנן הוא רק בדיעבד שאם הנכרי מכר לנכרי אחר לאחר שהישראל מכר לו את היין נסך – לא חל איסור על הדמים, אך ייתכן שאין לעשות כן לכתחילה. ובנד"ד מניין לנו, לדעת ר' אלחנן, שמותר לכתחילה להתיר להלוות על דרך זו שימכור את הפירות לאחר קודם

3. הוסיף על כך התוס' (ד"ה יאות) וכתב: "ולפי זה אפילו בשביעית עצמה היו יכולין לפרוע אם כבר אכלו פירות שביעית".

4. רש"י (ע"ז ס"ב ע"ב ד"ה יאות).

הפירעון. אולי אין לנו אלא היתר לכתחילה אלא רק כמעשה דרבי ינאי שהפירות כבר אינם בעולם בשעת הפירעון. ונראה לענ"ד שכל הסיבה שהתיר רבי אלחנן רק בדיעבד, הוא משום שמ"מ הוא נהנה מעבודה זרה ויין נסך האסורים בהנאה. ואכן הרא"ש לאחר שהביא תירוצי התוס', כתב "ואפילו אם הפירות מותרים הני מילי לישראל אחר אבל לדידיה אסורים דקא מטיא ליה הנאה מעבודת כוכבים", ומכאן שאף שלא חל איסור הנאה על הדמים אך מ"מ המוכר לא ייהנה מהדמים. לעומת זאת, בפירות שביעית אין איסור הנאה, אלא רק שדמיהם נתפסים בקדושת שביעית, לכן נראה שבאופנים המסוימים בהם אין הדמים נתפסים בקדושת שביעית, כגון בהלוואה או בקניית פירות באמצעות כרטיס אשראי – מותר אף לכתחילה.

3. אין קשר בין פירות שביעית לבין התשלום

התוס' הביא גם את דעת רבינו יצחק וז"ל:

"שאפי' לא מכרם העובד כוכבים אלא כיון שמשכסם אצלו קודם שיתן הדמים דק"ר? (ע"ז עא ע"א) משיכת עובד כוכבים קונה, והוי כמו בא עליה ואח"כ נתן דאתננה מותר כיון שלא היה ברשותה בשעת הביאה, וה"נ לא היתה עבודת כוכבים ברשותו בשעת פריעת המעות..."

דהיינו שאם אין תלות ואין קשר ישיר בין הזכייה ביין נסך ובין תשלום דמיו, כגון במקרה שנתן לנכרי את היין נסך והתשלום ניתן לישראל לאחר מכן – נחשב הדבר כאילו היין נסך כבר לא בעין ואין איסור הנאה נתפס בדמים.

נמצאנו למדים שאף בפריעת חוב של פירות שביעית, לדעת רבינו יצחק, אף כאשר פירות שביעית עדיין בעולם ואפילו ברשות הקונה, מ"מ אם הקונה משך את הפירות וקנה אותם קניין גמור קודם נתינת הפירעון, ואין הקניין תלוי בפריעת התשלום – נחשבים הפירות כ"לא בעין", ואין קדושת שביעית יכולה להיתפס בפירעון.

דעת רבינו יצחק לא התקבלה על חלק מן הפרשנים. הרא"ש⁵ הזכיר דעת רבינו יצחק שבמכירה בהקפה כאשר אין שום תלות בין מעשה הקניה לתשלום הפירעון, ויש נתק בין המקח לתשלום – אין הדמים נתפסים בקדושת שביעית; אך ראשונים אחרים חלקו עליו ודחאוהו.

5. לכאורה הוסיף הרא"ש (ע"ז פ"ה סי' ב): "ואפילו אם המעות מותרין הני מילי לישראל אחר אבל לדידיה אסורים דקא מטיא ליה הנאה מעבודת כוכבים" יש לחלק כפי שבארנו בתוך המאמר בדעת רבי אלחנן שהתיר ביין נסך רק בדיעבד, והינו שפירות שביעית ודמיהם מותרים בהנאה אזי אף הישראל שהלווה פירות שביעית מותר ליהנות מדמי הפירעון.

הריטב"א (ע"ז סג ע"ב ד"ה תני טלו ואכלו) הקשה על דעת רבינו יצחק שאין זה מסתבר שלא יחול איסור על הדמים גם אם אלו התקבלו באופן עקיף מחפץ של עבודה זרה או מיין נסך:

"אלא ודאי דבעבודה זרה ויין נסך החמירו לאסור כל הבא בגרמתו, וכ"ש דמיו הבאין באשראי, וליכא למינדא מהא".

וכ"כ המאירי (ע"ז סד ע"ב ד"ה בתוספות):

"אלא ודאי כל שבנ"ז ויין נסך החמירו בהם לאסור דמיהם על כל פנים ואין בזה פקפוק".

מ"מ משמע מדבריהם שרק בעבודה זרה ויין נסך⁶, אין לקבל דעת רבינו יצחק משום שמצאנו שהחמירו בהם בכל הבא מגרמתו. אך לעניין שביעית נראה שאפשר להקל וגם במקרה שאין קשר ישיר בין הפירות לבין התמורה ייחשב כאינו בעין, ולא תחול קדושת שביעית על הדמים. וכן יש להוכיח מדברי רבא בהמשך הסוגיה (ע"ז סג ע"ב):

"לא שנא מקיפו ולא שנא שאין מקיפו אע"ג דמשעבד ליה כיוון דלא מיחד שיעבודיה לא מיתסר אלא הכא אמאי חושש משום שביעית הא לא מייחד שיעבודיה הכא אמר רב פפא כגון שהקדים לו דינר".

הרי שלעניין שביעית אם לא ייחד את הפירעון בתחילה, הרי לא נתפס בקדושת שביעית.

אמנם הרמב"ן (ע"ז סב ע"ב ד"ה יאות) הקשה על שיטת רבינו יצחק גם ביחס לשביעית וז"ל:

"ואני תמה עוד, אם כן משך ממנו פירות שביעית ואח"כ נתן לו מעות אינן נתפסין, ואנן דרך מקח וממכר קאמרינן".

דהיינו אף שאין כאן מכירה שהרי הקונה נעשה בעלים על הפירות מיד בקבלתם ללא תלות ותנאי בתשלום, מ"מ "דרך מקח וממכר" יש כאן ואין להתיר. אף רעק"א בחידושו (ע"ז סב ע"ב ד"ה תד"ה יאות) הקשה על רבינו יצחק מדיני שביעית וז"ל: "וקשה לי לפ"ז סוגיא דסוכה שהביאו דלימשוך הקונה תחילה האתרוג ורגע אח"כ יפרע ולא יהיה דמי שביעית".

לדעת ר' יצחק לא מובן מדוע המשנה (סוכה לט ע"א) מצריכה הבלעת דמי אתרוג של שביעית בלולב, הרי הקונה יכול להגביה את האתרוג לפני פירעון המעות ולזכות באתרוג ללא תלות בתשלום, ולאחר זמן לפרוע דמי האתרוג, ובדרך זו לא תחול קדושת שביעית על המעות.

6. וכן משמע בחידושי הרשב"א (ע"ז סב ע"ב ד"ה וכתבו בעלי התוס').

4. כרטיס אשראי לפי שיטות רש"י ותוס'

יש להבחין בין מקרים שונים של קניה באמצעות כרטיס אשראי:

1. אם בשעת הפירעון הפירות נאכלו כבר. ובדרך כלל כשקונים פירות בתחילת החודש, הרי שמגיע יום חיוב החשבון (בסוף החודש או בתחילת חודש הבא) הפירות כבר אינם בעין. הרי לכל הדעות שהזכרו אין קדושת שביעית נתפסת בדמים.

2. אם הקניה נעשתה בסמוך ליום הקבוע לחיוב החשבון, שהפירות בדרך כלל עדיין בעין ולא נאכלו, לכאורה הדמים נתפסים בקדושת שביעית, וכן יסבור רש"י.

לדעת רבי אלחנן הסובר שגם כאשר הפירות קיימים בעולם בשעת הפירעון אך עברו לרשות אחרת — אינו בעין, לכאורה בנידון דידן הפירות לא עברו לרשות אחרת אלא נשאו ביד הקונה; ולפי"ז נתפסים הדמים בקדושת שביעית. אלא שמ"מ נראה לעניות דעתי שיסוד ההיתר של רבי אלחנן הוא, שכאשר יש נתק בין המחזיק בפירות לבין פורע החוב, כגון שהעביר הפירות לאחר אין הפירעון יכול להיתפס בקדושת שביעית כי אין כאן פירות שיחילו על הפירעון את הקדושה. לפי"ז בקניה באמצעות כרטיס אשראי, שצד שלישי משלם ולא מי שהפירות ברשותו, אף שהפירות לא עברו לרשות אחרת — כיון שיש נתק בין המחזיק בפירות ובין הפורע את החוב, גם אם הפירות ניקנו סמוך לזמן הפירעון, נראה שאין קדושת שביעית על הדמים.

לדעת רבינו יצחק הסובר שאם קניית הפירות אינם תלויים בפריעת התשלום — אין קדושת שביעית בפירעון, הרי בקניה באמצעות כרטיס אשראי הקניה היא גמורה ומוחלטת בין אם יש לקונה את סכום החיוב בחשבון הבנק ובין אם לאו. לפי"ז גם העיסקה התבצעה סמוך ליום החיוב הקבוע שוודאי הפירות עדיין קיימים — מ"מ הפירעון לא נתפס בקדושת שביעית.

5. הפירעון לא בעין בשעת ההלוואה

הראשונים נחלקו בהבנת דעת הרמב"ן. המהר"י קורקוס (הל' שמיטה ויובל פ"ח ה"כ) כתב וז"ל:

"ולפי שיטת הרמב"ן שם בדווקא נקט ופרעי להו בשמינית משום **דבשנה שלוו לא היו עדיין אותן פירות בעולם** שאם היו בידם אותם פירות בעת שלוו מאותה שנה נשתעבדו לעניים ונקנו להם בכל מקום שהם קנייה גמורה וזולפי פירות שביעית הם".

7. וכן משמע בריטב"א (ע"ז סב ע"ב ד"ה אמר ליה יאות): "דכיוון דהנהו פירי דפרעי בשמינית לא

לעומת רש"י ותוס' שהדגש הוא שהפרות אינם בעין בשעת הפירעון, לדעת הרמב"ן צריך שהפירעון (פירות שמינית) לא יהיה בעין בשעת ההלוואה.

טעמו של הרמב"ן הוא שאם בשעת ההלוואה הפירעון כבר קיים ומיוחד, הרי יש כאן החלפת פירות שביעית בפירעון וקדושת שביעית נתפסת בהם. אך אם הפירעון עדיין לא קיים ולא מיוחד בשעת ההלוואה אזי יש כאן רק פריעת חוב ממוני של ערך הפירות בלבד ולכן אין קדושת שביעית נתפסת בהם. אך רש"י ותוס' סוברים שהתפסת קדושת שביעית יכולה להתבצע רק בשעת הנתינה בפועל, דהיינו שעת הפירעון, וכל שאין פירות שביעית בעין בשעה זו – אין הקדושה יכולה להתפס בפירעון.

לפי זה, בקניה באמצעות כרטיס אשראי, אם נאמר שהפירעון קיים בחשבון החברה כבר בשעת הקניה ומשועבד למוכר, אזי אף במקרה שקנו באמצעות כרטיס אשראי בתחילת החודש ובשעת הפירעון הפירות כבר נאכלו ואינם בעין, מ"מ הפירעון נשתעבד מכבר ונתפס בו קדושת שביעית.

אך אם נאמר שחברת האשראי אינה משעבדת את כספה בשעת ההלוואה לפירעון החוב למוכר אלא ישנה רק התחייבות לשלם, אזי גם במקרה שקנו באמצעות כרטיס אשראי בסוף החודש והפירות עדיין קיימים בשעת חיוב החשבון – אין כאן חליפי פירות שביעית אלא פירעון השווי הממוני של הפירות ואין קדושת שביעית נתפסת בפירעון. כי כאמור כדי שדמי הפירעון יתפסו בקדושת שביעית העיקר הוא שבשעת ההלוואה דמי הפירעון יהיו בעין ומיוחדים לכך. לעומת דעת רש"י ותוס' הסוברים שכל שהפירות קיימים בעין בשעת הפירעון, הרי הפירעון הוא חליפי הפירות עצמם וקדושת שביעית נתפסת בהם.

אולם הר"ן⁸ ביאר דעת הרמב"ן כפירוש רש"י אלא שדייק בדעתם, שאם בזמן הפירעון פירות שביעית שלווה בעולם, הרי הפירעון נתפס בקדושת שביעית, כפשוטו לשון רש"י ולא כהרחבת בעלי התוס' בהגדרת "לא בעין".

הווי מצויין ומיוחדין לכך בשעה שנוטלים פירות שביעית, לא חייל עליהו איסור שביעית למפרע".

8. ע"ז (דף ל ע"ב בדפי הר"ן): "ונראה כדבריו שהתפסה לדעתו תלויה שבשעה שיהו המתפיס והנתפס בעולם יהא כל אחד מן החליפין ברשות או בהנאת כל אחד ואע"פ שזכה בהן מכבר לא איכפת לן ואע"פ שחילוק זה אינו נראה נכון לפי שהתפסה בשעת יציאת כל דבר מרשות חברו ראוי שתחול... ואע"פ"כ חוששני לכך... ואף דעת רש"י נראה כן שכתב... דכיוון דההיא שעתא לא הוה בעין... לא חיילא קדושת שביעית עלייהו". אך לעניות דעתי נראה לי שיותר מסתבר לבאר בדעת הרמב"ן, שבעינן שכל משך ההלוואה הן בשעת נטילת ההלוואה והן בשעת הפירעון, לא יהיה מצב שההלוואה והפירעון בעין באותו זמן כדעת המאירי לקמן. עיין רמב"ן

לכן לפי הבנה זו בקניה באמצעות כרטיס אשראי, רק כאשר ביום חיוב החשבון הפירות שנקנו אינם בעולם כלל, אין התשלום נתפס בקדושת שביעית.

6. הפירות ודמי הפירעון אינם יחד בעין במשך כל זמן ההלוואה

המאירי (ע"ז סב ע"ב ד"ה היו) פירש וז"ל:

"...ואם לא פרעו עדיין פרענו בשמינית... ואין לפירות של פרעון תורת שביעית להטעינן ביעור מפני שהפירות אחר שנאכלו אין להם קדושה ואותן הפירות שפרע לו לא היו מיוחדות לכך בשעה שפירות שביעית היו קיימות עד שנאמר עליהם שחליפי פירות שביעית הם והילכך אין על אלו דין חליפי שביעית לאסרם עליו הואיל ועבר זמן הביעור, ואף בשביעית עצמה אם פרע לו בשר או דגים או שאר פירות בשביל פירותיו וכבר נאכלו הפירות אין קדושה חלה עליהם..."

משמע מדבריו ש"אינו בעין" הוא כאשר משעת ההלוואה ועד הפירעון לא היה רגע שפירות שביעית והפירעון היו קיימים בו בזמן. שכן אם היו בעין באותו זמן – הם נתפסים בקדושת שביעית.

לכן בקניה באמצעות כרטיס אשראי רק אם במשך כל הזמן משעת הקניה ועד הפירעון לא היה מצב שבו היו פירות שביעית שנקנו והפירעון יחד בו בזמן בעין, לא תחול קדושת שביעית על הדמים.

7. מעשה דרבי ינאי דין בעלמא או תקנת עניים

בגמ' (עבודה זרה סב ע"ב) נאמר:

"דבי רבי ינאי יזפי פירי שביעית מעניים ופרעו להו בשמינית, אתו אמרו ליה לרבי יוחנן, אמר להו יאות הן עבדין".

לכאורה יש מקום לומר שאין ללמוד ממעשה דרבי ינאי הלכה כללית בדין דמי פירעון הלוואת פירות שביעית, אלא יש כאן דין פרטי מיוחד מפני "תקנת עניים".

הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ח ה"כ) פסק כפשט הסוגיה:

"ומותר ללוות מן העניים פירות בשביעית ומחזירין להן פירות בשנה שמינית".

(הוצאת מכון התלמוד הישראלי השלם ע"ז ס"ב ע"ב ד"ה "יאות" בסופו) ועיין רא"ש (ע"ז פ"ה סי' ב) שהביא רק חלק מהמשא ומתן שבביאור הרמב"ן. ועיין רמב"ן (ע"ז סג ע"ב ד"ה ועוד חנווני).

הרדב"ז דייק בדבריו "ודווקא לעניים משום תקנתם אבל לא לעשירים משום דמחזי כעושה סחורה בפירות שביעית" וכן כתב ערוך השלחן (שמיטה ויובל פכ"ט סעי' כה) "ומ"מ נ"ל דלא הותרה זה רק מפני תקנת עניים". לפי זה אין אפשרות ללמוד מסוגיה זו להיתר כללי בדין שביעית.

אך מדברי התוס' שהשווה דין זה לסוגיה בסוכה שמבליע דמי אתרוג בלולב וכתב "הוא הדין בלא הבלעה אם היה עם הארץ רוצה להקיף עד שיכלה האתרוג ולא היה כאן דמי שביעית" וכן השווה לדין דמי פירעון הלוואת איסורי הנאה נראה לענ"ד שהבין שאין כאן תקנה מיוחדת לעניים. וכן משמע לדעת המאירי¹⁰ כשדחה את דעת רבינו יצחק:

"שאם כן מצאנו היתר לדמי ע"ז ויין נסך במכירת אשראי, ולא עוד אלא אף לכתחילה שהרי זו של שביעית לכתחילה הותרה ואם כן היאך אפשר שלא הזכרה בתלמוד".

ומכאן שהיתר זה הוא מדינא ולא תקנת עניים.

בספר דרך אמונה¹¹ ניסה לדחות דיוק הרדב"ז שהתירו דווקא לעניים וז"ל: "אורחא דמילתא נקט דדרך העניים ללקט פירות שביעית כדכתיב ואכלו אביוני עמך".

הרב קוק זצ"ל הזכיר מחלוקת זו בכת"ק¹² אך לא הודפס בשבת הארץ. ונראה לענ"ד להוכיח מתוך המשך הסוגיה שמעשה דרבי ינאי היה היתר עקרוני בהגדרת דמי שביעית ולא תקנה מיוחדת לעניים. יש להוכיח כן מעצם ההשוואה בין מעשה דרבי ינאי לבין דין האכלת הפועלים בפירות שביעית: "אומר אדם לחמוריו ולפועליו... ואם אמר להם: צאו ואכלו ואני פורע, צאו ושתו ואני פורע, חושש משום שביעית ומשום מעשר ומשום יין נסך — אלמא כי קא פרע דמי איסור קא פרע..."

משמע שמעשה דרבי ינאי היה היתר עקרוני בהגדרת דמי שביעית ולא תקנה מיוחדת לעניים, ולכן השוו בין המקרים. וכן משתמע מדברי התוס' (ע"ז סב ע"ב ד"ה יאות) והשו"ע (ראה להלן) שפסקו מתוך מסקנות הסוגיה לעניין ע"ז ויין נסך, ומכאן שהבינו ג"כ שהיתר זה הוא עקרוני ולא דווקא תקנת עניים.

9. ע"ז (סב ע"ב ד"ה יאות).

10. ע"ז (סד ע"ב ד"ה בתוספות).

11. הל' שמיטה ויובל (פ"ח ס"ק קמט).

12. עיין שבת הארץ (הוצ' המכון, פ"ח ה"כ אות ה' / 3).

8. פסיקת ההלכה בדמי עבודה זרה ויין נסך, ובפירעון הלוואת פירות בשביעית

לאחר שביארנו שישנה השוואה בין דין דמי עבודה זרה ויין נסך, לבין דין דמי פירעון הלוואת פירות שביעית. ננסה לברר כיצד נפסקה ההלכה בדין דמי עבודה זרה ויין נסך, ומתוך כך נוכל לברר מה ההלכה בדין דמי פירעון בהלוואת פירות שביעית.

הרא"ש (ע"ז פ"ה ס"ב) פסק לגבי ע"ז ויין נסך כרבי אלחנן כל שהאיסור עבר לרשות אחרת אין המעות נתפסים באיסור הנאה, ואף פסק כהיתרו של רבינו יצחק כל שקנה העכו"ם קניין גמור קודם נתינת המעות אין המעות נתפסים באיסור הנאה, אך סייג דבריו וכתב:

"ואפילו אם הפירות מותרים הני מילי לישראל אחר אבל לדידיה אסורים דקא מטיא ליה הנאה מעבודת כוכבים."

כלומר אף שקיבל את דעת רבינו יצחק שהמעות לא נתפסים באיסור הנאה, מ"מ למוכר עצמו הם אסורים, ומותרים רק לאחרים.

ובשולחן ערוך (י"ד ס"י קלב סע"א) כתב בדין סתם יינם וז"ל:

"...ואם מכרו ישראל לעובד כוכבים אחר, אם נתן לו המעות קודם שיתן לו הישראל היין, המעות אסורים בהנאה. ואם לקח העובד כוכבים היין תחלה, ואחר כך נתן המעות לישראל, יש מי שאומר שאף על פי שלבעל היין שמכרו אסורים בהנאה, לאחרים מותרים."

משמע שדעה ראשונה אינה סוברת כדעת רבינו יצחק, וכל שהיין ביד העובד כוכבים הרי המעות שמשלם העכו"ם לישראל, נתפסים כנגד היין נסך ונאסרים בהנאה בין למוכר ובין לאחרים, ולא הזכיר היתרו של רבי אלחנן כלל. אולי דעה זו סוברת כדעת רש"י המחמירה שרק אם היין נסך כבר לא בעולם, אז אין איסור הנאה נתפס במעות. ודעת "יש מי שאומר" היינו רבי יצחק בתוספת השגת הרא"ש.

אך בשולחן ערוך (יורה דעה ס"י קמד סע"ב) כתב:

"יש אומרים שאם ביד ישראל יין נסך ועבודת כוכבים, ומכרם לעובד כוכבים בהקפה (פירוש בהמתנה), ומכרם העובד כוכבים לאחר קודם שיפרע לזה הישראל, הדמים מותרים בדיעבד."

משמע שדעת ה"יש אומרים" היינו דעת רבי אלחנן, ולא הזכיר כלל היתר רבינו יצחק¹³.

13. עיין ט"ז (ס"ק ג), ש"ך (ס"ק ג).

הט"ז (בסי' קלב ס"ק ג) פסק להקל כדעת רבי יצחק אך שהמוכר עצמו לא ייחנה מהדמים וכן פסק הש"ך (סי' קלב ס"ק ג) אך רק "במקום הפסד מרובה".

הגר"א (סי' קלב ס"ק ד) חלק על השו"ע והכריע כדעת הרמב"ן ע"פ הבנת הר"ן שהשווה דעת הרמב"ן לדעת רש"י, שרק כאשר אין האיסור בעולם בזמן הפירעון אנו סוברים שאין איסור הנאה נתפס במעות.

הרמב"ם (הל' שמיט"י פ"ח ה"כ) כתב וז"ל:

"ומותר ללוות מן העניים פירות בשביעית ומחזירין להן פירות בשנה שמינית". הרמב"ם פסק כפשט הסוגיה ולא הוסיף ביאור. וכאמור נראה שהדעה המובאת בשו"ע כסתם היא כדעת רש"י וכן הכריע הגר"א, לכן רק כאשר הפירות אינם בעולם בזמן הפירעון, אמרין שהקדושה אינה נתפסת בדמים. וכן פסק הרב טוקצינסקי בספר השמיטה¹⁴.

לדעת ה"ש אומרים" בשו"ע וכפי שפסק הט"ז (והש"ך בהפסד מרובה) אף כאשר הפירות בעין אך אינם ברשות הקונה-כדעת רבי אלחנן, או אפי' כאשר הפירות ברשות הקונה אך אין תלות בין קניין הפירות לבין הפירעון, גם אז אין הקדושה נתפסת בדמים, וכדעת רבינו יצחק — וכן נפסק בעניין שביעית בספר כרם ציון¹⁵.

בשם הג' הרידב"ז¹⁶ נכתב:

"אם אין המוכר חפץ לתת לו בהקפה יש לסמוך במקום הדחק על שיטת רבי אלחנן... ולשיטה זו יש עצה כזו: כי ראובן החפץ לקנות אתרוג מע"ה ילך עם שמעון חבירו הנאמן ג"כ על שביעית ושמעון יקנה האתרוג ולאחר שקנהו בהגבהה ימכרו לראובן ואחר שזכה בו ראובן ישלם שמעון דמיו להמוכר ע"ה, וראובן יתן הדמים לשמעון שיאכל אותם בקדושת שביעית. אף שהרמב"ן ועוד חולקים ע"ז... יש לסמוך ע"ז וכמ"ש במקום הדחק למכור לאחר עיי"ש".

14. פ"ח סע' ג וז"ל: "הלוקח פירות שביעית בהקפה ומשלם לאחר שנאכלו אין הדמים נתפסים בק"ש כי אין במה שתתחלף הקדושה, ולכן אם בא לקנות אתרוג ממוכר שאין לו אלא אתרוגים בלבד יקח אתרוג בהקפה ואחר החג ירקחנו למרקחת ויאכלנו, ואחרי שאכלו ישלם דמיו, דכשאינו עוד הפרי אין הדמים נתפסים בקדושת שביעית".

15. כרם ציון השלם (אוצר השביעית הלכות שביעית פט"ז סע' ז) וז"ל: "וכן מותר ליקח פירות שביעית בהקפה ולשלם לאחר שנאכלו הפירות ואין הדמים נתפסים בקדושת שביעית. ובזמן הזה אפשר להקל גם אם נותן הדמים לאחר שקנה הפירות בהקפה וזקף עליו דמיהם בחוב". הרי שפסקו לכתחילה כפשט הסוגיה שאין הדמים נתפסים בקדושת שביעית אלא רק אם פורע לאחר שנאכלו הפירות כדעת רש"י. ונקטו אף לקולה כדעת רבי יצחק. (ולא אסרו על המוכר עצמו ליהנות מהדמים, משום שפירות שביעית אינם איסורי הנאה).

16. ספר השמיטה (פ"ח סע' ג הערה 1).

החזו"א¹⁷ כתב:

"ונראה דמכר בהקפה יש להקל כדעת תוס' כיוון דשביעית בזה"ז דרבנן ובשל סופרים הלך אחר המיקל".

אך לא נתבאר אם כוונתו לחידוש רבי אלחנן או אף לחידוש רבינו יצחק.

בקונטרס סדר שביעית שהדפיס ר"ז שפירא¹⁸ כתב:

"פירות שביעית צריך לקנותם בהקפה, זאת אומרת, שלא ישלם מיד בשעת שקונה, אלא יקח הפירות לרשותו והתשלום יזקוף עליו במלוה. ואין חילוק מתי פורע חוב זה, ומותר לפרועו אפילו אחר כמה רגעים אלא שחלות הקניין לא יהא תלוי בפריעת התשלום".

וכן בחוברת "הליכות שדה"¹⁹ נכתב:

"אסור לקנות גם בהקפה... אמנם אם משלמים אחר זמן אין הכסף שנותנים לחנווני נתפס בקדושת שביעית משום שהכסף הוא רק פירעון החוב שהקונה חייב לחנווני אך גם קניה בהקפה נכללת באיסור סחורה".

הרי שהקלו כחידוש רבינו יצחק לגבי דיני שביעית שלא כהרמב"ן וקושיית רעק"א שהקשו עליו ולא כפסק הש"ך שהיקל רק במקום הפסד מרובה ולא כהכרעת הגר"א.

וכאמור לעיל בנד"ד בתשלום באמצעות כרטיס אשראי נראה שהיא דרך עדיפה על הקפה רגילה, שכן בקניה בהקפה הקונה עצמו פורע, לעומת תשלום באמצעות כרטיס אשראי פריעת החוב אינה מתבצעת ע"י מקבל הפירות, אלא גורם שלישי "חברת האשראי" פורעת את החוב.

וכיון שיש נתק בין מי שהמקח ברשותו ובין מי שפורע את החוב — אין הקדושה יכולה להתפס בפירעון. בנוסף כבר הוכחנו לעיל שאף שלעניין יין נסך ר' אלחנן התיר רק בדיעבד בפירות שביעית יש להקל אף לכתחילה.

ואם נאמר שאין חברת האשראי משעבדת כספה משעת ההלוואה אלא רק מתחייבת לפרוע את החוב, נראה לעניות דעתי שקניה באמצעות כרטיס אשראי עדיפה על היתר דרבי אלחנן, ולכל השיטות בביאור מעשה דרבי ינאי יתירו כאן. דהינו לשיטת התוס' שהדגש הוא שעת הפירעון, הרי בתשלום באמצעות כרטיס אשראי הפורע כלל לא בעלים על הפירות וממילא אינם ברשותו בשעת הפירעון. אף לסוברים שהדגש הוא שבשעת נטילת הפירות הפירעון לא מיוחד, אזי בתשלום

17. סימן י ס"ק יג.

18. אות ז והביאו דרך אמונה (פ"ו ה"ח ס"ק נד).

19. מס' 87 (שבט תשנ"ד עמ' 20 סעיף ג).

באמצעות כרטיס אשראי ג"כ בשעת נטילת הפירות הפירעון לא קיים עדיין שהרי רשות אחרת "חברת האשראי" היא זו שפורעת את החוב, והיא רק מתחייבת אך אין הפירעון קיים שישתעבד ויהיה חליפי פירות שביעית. ואף לסוברים שהדגש במעשה דרבי ינאי הוא שבמשך כל זמן ההלוואה אין מצב שהפירות והפירעון יהיו בעין ברשות אחת, בתשלום באמצעות כרטיס אשראי מתחילה ועד סוף אין קשר בין מקבל הפירות לבין מי שפורע את התשלום אלא שני גופים נפרדים הם. לכן לכו"ע הדמים לא נתפסים בקדושת שביעית.

ב. האם הלוואת פירות שביעית מותרת לכתחילה או אסורה

עד כה נתבארו האופנים בהם אין הפירעון של הלוואת פירות שביעית נתפסים בקדושת שביעית.

עדיין נותר לברר האם עצם מעשה ההלוואה נכלל באיסור "לאוכלה ולא לסחורה".

ולעניינו קניה באמצעות כרטיס אשראי הדמים לא נתפסים בקדושת שביעית אך אולי המעשה עצמו. הקניה באמצעות כרטיס האשראי אסורה?

לעומת איסורי הנאה שכל מקח וממכר אסור, בהלכות שביעית מצאנו הבחנה בין סחורה שאסורה ובין מכירה שמותרת. מחד שיש איסור סחורה בפירות שביעית, שכן נאמר בגמ' (ע"ז סב ע"א, בכורות יב ע"ב): "ודיתה שבת הארץ לכם לאכלה — ולא לסחורה". וכן משמע בגמ' (סוכה דף ל"ט ע"א) שמקשה "...וליתיב ליה בהדיא" ומבאר רש"י (ד"ה וליתיב ליה) "דמי אתרוג בהדיא, מאי טעמא אין רשאי ללוקחו בשביעית?"

מאיך ישנם מיקרים שהמכירה מותרת למשל, במשנה (שביעית פ"ז מ"ג): "ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו לקח לעצמו והותיר מותר למכרו".

וכן בגמ' (סוכה מ ע"ב):

"הא כיצד? לקח בפירות שביעית בשר — אלו ואלו מתבערין בשביעית, לקח בבשר דגים — יצא בשר ונכנסו דגים".

נמצאנו למדים שלא כל החלפת פירות שביעית אסורה. החלפה דרך מכירה מותרת לכתחילה, ורק התמורה נתפסת בקדושת שביעית; ובהחלפה דרך סחורה עצם המעשה אסור, ובנוסף לכך התמורה נתפסת בקדושת שביעית. אחת ההבחנות בין "איסור סחורה" ל"מכירה" הוא הכמות, החלפת כמות מועטת נחשבת מכירה. החלפת כמות מרובה נחשבת כסחורה.

כתב הרמב"ם (הל' שטו"י פ"ו ה"א, ה"ג):

"(א) אין עושין סחורה בפירות שביעית ואם רצה למכור מעט מפירות

שביעית מוכר ואותן הדמים הרי הן כפירות שביעית ילקח בהן מאכל ויאכל בקדושת שביעית ואותו הפרי הנמכר הרי הוא בקדושתו כשהיה. (ג) כשמוכרין פירות שביעית אין מוכרין אותן לא במידה ולא במשקל ולא במניין כדי שלא יהיה כסוחר בפירות שביעית אלא **מוכר המעט שמוכר** אכסרה להודיע שהוא הפקר ולוקח הדמים לקנות הן אוכל אחר.

יש לדון האם בקניית פירות באמצעות כרטיס אשראי שהיא כעין הלוואת פירות שביעית יש איסור סחורה, כי אז הקנייה אסורה, וחלים עליה כל המגבלות של איסור סחורה. או שהלוואה לא נאסרה מעולם ואינה כלולה באיסור "סחורה", ומותר לכתחילה "למכור ולקנות" בדרך הלוואה.

בחוברת "הליכות שדה"²⁰ נכתב:

"**איסור לקנות** גם בהקפה, כלומר אף אם אין משלמים לחנווני מיד עוברים באיסור סחורה, משום מה בחלק מהציבור נשתרשה טעות שאם קונים בהקפה אין איסור סחורה והדבר מוטעה. [אומנם אם משלמים אחר זמן אין הכסף שנותנים לחנווני נתפס בקדושת שביעית משום שהכסף הוא רק פירעון החוב שהקונה חייב לחנווני אך גם קניה בהקפה נכללת באיסור סחורה".

אך מתוך בירור הסוגיה נראה לעניות דעתי שהדברים אינם מדויקים.

הגמ' בהמשך הסוגיה (ע"ז ס"ג ע"ב) מקשה על מעשה דרבי ינאי:

"מתיב רב ששת, אומר אדם לחמריו ולפועליו: לכו ואכלו בדינר זה, צאו ושתו בדינר זה, ואינו חושש לא משום שביעית ולא משום מעשר ולא משום יין נסך, ואם אמר להם: צאו ואכלו ואני פורע, צאו ושתו ואני פורע, חושש משום שביעית ומשום מעשר ומשום יין נסך; **אלמא כי קא פרע דמי איסור קא פרע, הכא נמי כי קא פרע — דמי איסורא קא פרע...** אלא אמר רבא: לא שנא מקיפו ולא שנא שאין מקיפו, אע"ג דמשעבד ליה, כיון דלא מייחד שיעבודיה לא מיתסר. אלא הכא אמאי חושש משום שביעית? הא לא מייחד שיעבודיה! הכא, אמר רב פפא: כגון שהקדים לו דינר".

מבאר התוס'²¹ שכאשר אומר בעל הבית לפועליו "צאו ואכלו ואני פורע, צאו ושתו ואני פורע, חושש משום שביעית" היינו משום שהפועלים שמקבלים פירות שביעית מהחנווני בעצם מקבלים שכר עבודתם מבעל הבית. וכאשר בעל הבית משלם לחנווני תשלום עבור הפירות שנתן לפועלים נמצא שפורע חובו בפירות

20. מס' 87 (שבט תשנ"ד עמ' 20 סעיף ג).

21. תוס' (ע"ז סג ע"א ד"ה ואינו חושש), ורש"י מבאר באופן אחר לפי שיטתו באיסור סחורה.

שביעית ופריעת חוב נחשבת סחורה בפירות שביעית²². ממשיך התוס' ומבאר קושית הגמ' מברייתא זו על מעשה דרבי ינאי:

"ואי איתא דבעלמא לא חשיב דמי פירות שביעית בכי האי גוונא שפורע אחר שכלו הפירות מן העולם, גם בכאן לא היה לנו לחושבם כאילו לקחם בעל הבית לעצמו ונתנם לפועליו מאחר שהן לוקחין הפירות מבית החנווני והוא פורע המעות **לאחר שאכלום**".

לפי פירוש התוס' הגמ' משווה את **עצם מעשה המכירה או ההחלפה של פירות שביעית** "צאו ואכלו ואני פורע" למעשה דרבי ינאי, ומכאן שכמו שמותר לכתחילה לומר לפועליו "צאו ואכלו וכו'" כן במעשה דר' ינאי לא רק שאין הדמים נתפסים בקדושת שביעית אלא אין בכך איסור סחורה. וכן יש להוכיח מדברי המאירי²³ שעצם המעשה הותר לכתחילה ולא חוששים כלל לאיסור סחורה, שהרי מעמיד את מעשה דרבי ינאי שמלווה פירות הרבה יותר ממזון ג' סעודות. ולכאורה יש בכך איסור סחורה כמבואר בכסף משנה²⁴? אלא ע"כ שבהלוואה מעין זו אין איסור סחורה. וכן יש להוכיח מדבריו בהמשך הסוגיה²⁵:

"ואף הראשונה קשה ועמל היא בעיני, שאם כן מצינו היתר לדמי ע"ז ויין נסך במכירת אשראי, ולא עוד אלא אף לכתחילה **שהרי זו של שביעית לכתחילה הותרה**".

ומכאן שהיתרו של רבי ינאי הוא היתר לעצם המעשה, ולא רק היתר בדיעבד שאין קדושה נתפסת בדמים. וכן משמע מדברי הרמב"ם (הל' שטורי פ"ח ה"כ) שפסק כפשט הסוגיה וז"ל:

"**ומותר ללוות מן העניים פירות בשביעית ומחזירין להן פירות בשנה שמינית**".

משמע שמותר לעשות כן לכתחילה ואין חוששים לאיסור סחורה בפירות שביעית.

היוצא מכל האמור שבמעשה דרבי ינאי הדמים לא נתפסים בקדושת שביעית, ואף המעשה עצמו אין בו איסור סחורה. וא"כ אף ההיתרים של רבי אלחנן ורבינו יצחק בתוס' שהם שכלול של מעשה דרבי ינאי ונלמדים ממנו — הם היתרים לעצם

22. גמ' (ע"ז סב ע"א): "אילימא דיהבינן להו שכר מפירות שביעית נמצא זה פורע חובו מפירות שביעית והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה".

23. ע"ז (סב ע"ב ד"ה היו לו).

24. איסור סחורה הוא בלוקח מזון ג' סעודות, עיין כ"מ (לרמב"ם הל' שטורי פ"ו ה"א).

25. ע"ז (סד ע"ב ד"ה בתוספות).

מעשה ההלוואה וההחלפה ואין בו איסור סחורה כלל. אם כן אף בקניה באמצעות כרטיס אשראי אין בו איסור סחורה והמעשה הקניה עצמו מותר לכתחילה.

ונראה לעניות דעתי שאפשר להשוות תשלום ע"י כרטיס אשראי למקרה בגמ'²⁶ "צאו ואכלו ואני פורע, צאו ושתו ואני פורע, חושש משום שביעית".

הפועלים מספקים עבודה לבעל הבית, ובעל הבית מקבל העבודה מהם, והחנווני פורע את התשלום. והיינו ממש הרעיון שקיים בכרטיס אשראי, שהמקבל והקונה את המוצר או השרות (קונה הפירות, בעל הבית) אינו משלם, אלא רשות אחרת (חברת האשראי, החנווני) היא הפורעת את התשלום. לאור האמור יש להסיק ולהתייחס לכרטיס אשראי כמו במסקנת הסוגיה שחושש לשביעית רק כאשר הקדים לו דינר: "אמר רב פפא: כגון שהקדים לו דינר".

אך אם לא הקדים לא דינר אפילו שנכסיו משעובדים לפירעון — אין לחשוש לשביעית ומותר.

סיכום

נראה לעניות דעתי שיש להקל בקניה באמצעות כרטיס אשראי, הן שאין בכך איסור סחורה והן שאין הדמים נתפסים בקדושת שביעית. בדרך זו נוכל לאכול מפירות שביעית בלי לעבור על "איסור סחורה" ובלי שיתפסו הדמים בקדושת שביעית.

26. ע"ז (ס"ג ע"ב).